

וישב יעקב.

לו 1. וישב יעקב. עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו⁽¹⁾. אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה: 2. אלה תולדות יעקב. ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדנו רבותינו⁽²⁾ כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו אף כי עיקרה של תורה באת ללמדנו ולהודיענו ברמזות הפשט ההגדות⁽³⁾ וההלכות והדינים על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי⁽⁴⁾ ועל ידי שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל⁽⁵⁾. והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנמות אחרי הדרשות שהן עיקר, ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא ולפי שאמרו חכמים⁽⁶⁾ אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו⁽⁷⁾ העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטו⁽⁸⁾ של מקראות וכדאמי' במסכת שבת⁽⁹⁾ הוינא בר תמיני סרי שנין וגרסינ' כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגם רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו וצ"ל נתוכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים⁽¹⁰⁾. אלה תולדות יעקב. אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב. והנה זה הכל הוא. כי כל אלה תולדות האמור בתורה [ובנביאים] וככתובים יש מהם שמפרשים⁽¹¹⁾ בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תולדות נח. למעלה בפרשת בראשית

(1) לו, ו. — (2) יבמות דף יא ע"ב ודף כד ע"א; שבת דף סג ע"א. — (3) בכ"י: והגדות. — (4) נדפסות בהרחבת ביאור אחרי מסכת ברכות. — (5) נדפסות בתחלת ספרא ובקיצור בסדר התפלה קודם שחרית ועם פירוש אחרי מסכת ברכות. — (6) ברכות דף כח ע"ב: ומנעו בניכם מן ההגיון. — (7) בבא מציעא דף לג ע"א. — (8) בכ"י: בפשוטו. — (9) דף סג ע"א. — (10) נראה שכיוון לפירוש רש"י ואחרים אף על פי שהלשון שהביא נמצאה בפירוש ראב"ע בעל דורו הצעיר ממנו מעט. — (11) בכ"י: שמפרש. — ודבריו „יש מהם שמפרשים" רוצים לומר יש מהם שראוי לפרשם. וכן דרך לשוני ולשון אנשי דורו.

כת' (1) ויהי (2) נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת, ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואחרי כן מפרש (3) „אלה תולדות נח“ בני בניו, היאך? כי שלשה בנים היו לו וציוה הק' להכניסם בתיבה "ב חודש, ובצאתם (4) ויולדו להם בנים אחרי המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכת' (5) מאלה נפרדו וגו'. וכן בעשו פרשה ראשונה (6) מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו, ואחרי כן (7) וילך אל ארץ וגו' וישב לו בחר שעיר וכל הפרשה (8) וכת' (9) אלה תולדות עשו אבי אדום בחר שעיר, וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו (10), וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב, ובני בניו נולדו בחר שעיר —, כן ביעקב למעלה כת' (11) ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו', ומפרש לבסוף (12) אלה בני יעקב אשר ילד לו בפרץ ארם ויבא [יעקב] אל יצחק אביו וגו', הרי פיר' בניו של יעקב והיו נולדו כאשר עשה בבני עשו, ועתה כותב אלה תולדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והוא נולדו, כיצד? יוסף בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ובעדולם שלה ופרץ זורח, ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלה יוסף כשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים, וכל זה היה צריך משה רבנו לכתוב שעל זה הוכיחם (13) בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו': בן שבע עשרה שנה, להודיע כי עשרים ושנים שנה נעלם מאביו יעקב, שהרי בן שלשים שנה היה בעומדו לפני פרעה ושבע שני השוכע ושני שנים של רעב ואן בא אביו כדכת' (14) ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: היה רועה את אחיו בצאן, בני לאה לפי דרך ארץ קרא אחיו ולא בני השפחות (15): והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתאו היו עם בני בלהה ובני זלפה, ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו, עם אחיו רועה, ובשמחת נערותו היה נכדל מהם ורגיל עם

(1) ה, לב. — (2) בכ"י בטעות: ויהי כן נח. — (3) ו, ט. — (4) י, א. — (5) ה, לב. — (6) לו, א—ה. — (7) לו, ו. — (8) בכ"י: וכל פרשה, וצ"ל עם הא, כי ר"ל כל שארית הדברים הנאמרים בפרשה הנזכרת, ותיבות, וכל הפרשה "הן כמו, "ונומר" אשר הורגלנו בו. — (9) לו, ט: ואלה תולדות וגו'. — (10) ר"ל להניח את אשר הולידו בני עשו (ר' שלמה דובנא בביאורו). — (11) לה, כב. — (12) לה, כו. כו. — (13) דברים י, כב. — (14) מה, ו. — (15) בא לפרש למה הבדיל הכתוב בין אחיו ובין בני בלהה וגו' (ובאמת לא הבדיל הכתוב כי כלל ופרט הוא).

בני השפחות ולא עמדם כמו נער⁽¹⁾, בדכת⁽²⁾ כי נער ישראל. וכת⁽³⁾ יקמו נא הנערים וישחקו לפנינו. הולך ומונה כל מיני עניינים שגרמו לשנוא אותו. וגם ויבא יוסף [את] דבתם רעה, את דבתם של אחיו רעה, כמדרש אגדה לפי פרושי⁽⁴⁾, שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם. פשטנים אחרים⁽⁵⁾ לא עמדו על העיקר: 3. וישראל אהב וגו'. כל זה גרם הקנאה: בן זקונים. כי אחרון היה ל"א בנים, אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן מרובה. והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו: פסים. מעיל⁽⁶⁾: 8. ועל דבריו⁽⁷⁾, ויבא יוסף את דבתם רעה: 10. מה החלום הזה וגו'. אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: 11. ואביו שמר את הדבר, מה צורך לכתוב זה? אלא כשבאה לו הבשורה⁽⁸⁾ ולא האמין לבניו שהוא חי⁽⁹⁾ וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה, כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכת' שם⁽¹⁰⁾ עגלות על פי פרעה, או האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים. ומתוך כך אמר⁽¹¹⁾ רב עוד יוסף בני חי. כי תימה גדולה היה היאך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם? כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמצא שיער בחלקת צואריו⁽¹²⁾: 13. הלא אחיך רועים בשכם. במקום סכנה שחרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא חבירנו⁽¹³⁾ והנאה לי: 14. ויבא שכמה.

(1) דרך פירושו רצה לבאר תיבות והוא נער שבמקרא שיהיה פתרון: והוא כמו נער, ואחו בדברי בראשית רבא שהביא רש"י לתיבות האלה, אבל משכם לדרך הפשט שמעשה נערותו היה הדבר ההוא בעצמו אשר סיפר הכתוב שהיה רגיל אצל בני השפחות ולא אצל אחיו השוים לו. — (2) הושע יא, א. ומשם ראה שתובת נער נאמר על הבחור שאיננו עוד איש ולא רק על הקטן, ולפיכך הושאל על ישראל במצרים טרם היותו לעם וטרם דעתו את אלהיו ואת תורותיו אף על פי שהיו כולם בני דעת. — (3) שמואל ב' ב, יד. — (4) ר"ל כדברי, בראשית רבא לתיבות את דבתם רעה (שהביא רש"י) אבל לא ממש כדבריו אלא כפי פירוש רשבים, כי שם נאמרו שלשה מיני דבה שהביא יוסף אל אביו ואחד מהם: מזולזין בבני השפחות לקרותן עבדים, ורשבים הסב את הדברים לענין הפשט כדבריו הבאים כאן אחרי זאת. — (5) אולי הגידו לו עובדי דרך את פירוש ראשון ואולם אין הכרח לחשוב כזאת, כי מוכח מדבריו שרבו דורפי הפשט בזמנו ואפשר שכיון למפרשים אחרים. — (6) עיין שמואל ב' יג, יח. — (7) השתמש בדבריו פסוק ב', ועיין ספר RSBM דף 90 הערה 3. — (8) בכ"י: את הבשורה. — (9) מה, כו. — (10) מה, כא. — (11) מה, כת. — (12) כדבריו למעלה כו, לנ. ור"ל שמחרדת יצחק על השער שמשש בצואריו יעקב בהיותו עור ושלח ראה בעיקב מקודם בהיותו פקח נראה שתאמן רוח האדם להאמין דבר הפך ראות עיניו. — (13) כבר נמצא בן בתרגום ירושלמי הנקרא תרגום יונתן, והער על זאת ר' שלמה דובנא בבאורו, ועיין ספר RSBM דף 60 הערה 8.

ולא מצאם: 15. וימצאהו איש והנה תועה וג'. להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם, וא"עפי שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו⁽¹⁾ והשיבני דבר: 17. בדתן. לפי הפשט שם העיר⁽²⁾ וגם בשופטים⁽³⁾ היא נזכרת: 18. ויתנכלו אותו. נתמלאו נכליות וערמוניות⁽⁴⁾ עליו כמו⁽⁵⁾ וארור נוכל⁽⁶⁾ בנכליהם אשר נכלו: 19. הלזה. כל הלזה כשרואים אותו מרחוק, וכן⁽⁷⁾ מי האיש הלזה, ציל⁽⁸⁾ ב"ל. אבל הוזה צישט⁽⁹⁾ ב"ל כמו⁽¹⁰⁾ המן הרע הוזה כשהוא בקרוב: 20. לכו ונהרגהו. לשון הומנת בני אדם. וכן⁽¹¹⁾ לכו ונמכרנו לישמעאלים. וכן⁽¹²⁾ הבה נא, ⁽¹³⁾ הבה נתחכמה, וכן⁽¹⁴⁾ ראה אנכי נתן לפניכם היום: 21. ויצילהו מידם. שלא נהרג: 22. השליכו אותו אל הבור הוזה אשר במדבר. מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו: למען הציל. הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכון כמו שמוכיח סופו: 23. את כתונת הפסים. [יש מפרשים]⁽¹⁵⁾ לא הזכירה אלא לרמוז. לך שהיא גרמה תחילה השנאה. וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפנינו⁽¹⁶⁾ ושלחו את כתונת הפסים. להטעותו שיחשוב בלבו כי היה רעה אכלתהו כמו שאמ'⁽¹⁷⁾ ויכירה ויאמר כתונת בני, לכך הוא מזכירה כאן: 24. אין בו מים. שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם, שאם כן היו מטבעין אותו וממיתין אותו בידיים והם אמרו⁽¹⁸⁾ ויד אל תשלחו בו, ⁽¹⁹⁾ וידינו אל תהי⁽²⁰⁾ בו, לגרום לו מיתה: 28. ויעברו אנשים מדיינים. בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו, וקודם שבאו לישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים, ויש לומר שהאחים לא ידעו, ואע"פ אשר כתב⁽²¹⁾ אשר מכרתם אותי מצרימה, י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה

(1) בפסוק יד. — (2) קיצר דברי רש"י. — (3) זכרנו הטעמו כי הוא ממלכים ב' ו, יג. וכבר תיקן ר' שלמה דובנא בביאורו. — (4) דברי רש"י. — (5) מלאכי א, יד. — (6) במדבר כה, יח. — (7) כד, סה. — (8) cil ובל"א jener. — (9) עין פירושו למעלה כד, סה. — (10) cist ובל"א dieser. — (11) אסתר ו, ו. — (12) בפסוק כז. — (13) לח, טז. — (14) שמות א, י. — (15) דברים יא, כז. — (16) חסר בכ"י. ור' שלמה דובנא בביאורו הוסיף כן מסברא. — (17) בפסוק לב. — (18) בפסוק לג. — (19) בפסוק כז. — (20) בכ"י בטעות: תהיה. — (21) מה, ד.

במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא. כי ויעברו אנשים מדיינים משמע על ידי מקרה⁽¹⁾ והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו [את] יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו, אף כן⁽²⁾ צריך לומר שהם ציוו למדייני סוחרים למשכו מן הבור ואחר כן מכרוהו לישמעאלים: 30. אנה אני בא. למה באתי אל הבור⁽³⁾: 32. וישלחו. על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שיאמרו⁽⁴⁾ זאת מצאנו: 35. כי ארד. לא אנחם אלא ארד אל⁽⁵⁾ בני אבל שאולה: ויבך אותו אביו. כלומר זמן מרובה. ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים⁽⁶⁾ אביו יצחק אף כי היה יודע שלא נהרג: 36. והמדינים⁽⁷⁾ מכרו אותו אל מצרים. מן ומדין וישמעאלים אחים היו, ומן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט. לכך הוא אומ' כי מדינים מכרוהו⁽⁸⁾ וישמעאלים הורידוהו שמה⁽⁹⁾, כי שניהם אחד הם לפי הפשט:

לח 2. כנעני. כתרנומו תגרא. כמו⁽¹⁰⁾ כנעניה נכבדי ארץ⁽¹¹⁾ כנען בידו מאוני מרמה. כי מבנות כנען היו נוהרים⁽¹²⁾: 5. והיה בכזיב יהודה ושם נולד לו בן: 9. כי לא לו יהיה הזרע. ומקפידים⁽¹³⁾ היו בכך: 10. גם אותו. דרשו חכמים⁽¹⁴⁾ כי בעון כזה מת [ער]⁽¹⁵⁾ על שהיה משחית ורעו שלא תתעבר ותכחיש יופיה⁽¹⁶⁾: 9. נָתַן-זֶרַע. חטף קמץ⁽¹⁷⁾ שכל תיבת מלא פום⁽¹⁸⁾ שטעמה באות אחרונה ותיבה

(1) בכי: מקרא. — (2) בכי: אם כן. — (3) בעל ספר מנחת יהודה הגרס בספר דעת זקנים דף יט ע"ג למטה בדפוס ליוורנו טעה לכתוב שדשבים כתב ליישב דברי רש"י שמדינים ומדינים אומה אחת הן. ולא כן הדבר. כי חלק רשבים על רש"י ודעתו רחוקה כאן מדעת זקני. ודברי רשבים לפסוק ל"ז הטעויה לפי שנודמנה לו נוסחא אשר איננה נכונה. וגם בעלי התוספות שם בעמוד ד' הביאו נוסחא משובשת. — ובלעדי זה דע שכמה שם טעות סופר בדברי מנחת יהודה וצריך להיות „ובדן הוא שהיה לו לכתוב בפירוש רש"י ומדינים מכרו אותו אל מדינים ומדינים מכרו אותו אל מצרים". — והחכם ר' שמואל דוד לוצאטו במשתדל ובפירושו הביא דעת בן דודו המעמיק בדרך רשבים ומסביר פירושו באריכות. וגם רש"דל מסכים עם רשבים ברוב דבריו. — (4) בכי: שאמרו. ותיקנתי על פי ספר פענח רוא שהביא פירוש רשבים כאן בלשון הזה: אלא יאמרו סתם זאת מצאנו. ותיבת סתם הוסיף הוא לפירוש. — (5) בכי: על. — (6) בבראשית רבא. — (7) בכי: והמדינים. — (8) בפסוק לו. — (9) בפסוק כח ולפנינו לט, א. — (10) ישעיה כנ, ח. — (11) הושע יב, ח. — (12) בפירוש האגדה שהביא רש"י והוסיף הוא טעם. — (13) בכי: בהיפוך האותיות: ויבך ער. וקרכת תיבת על הדומה לה נרמה ההשמטה. — (14) בכי: ספר כן בכי באמצע פירוש פסוק ט. — (15) ואנחנו קוראים שמו קמץ חטוף. — (16) הוא חולם.

הסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלא פום נהפך לחטף קמץ, וכן⁽¹⁾ ארך אפים וגדול-חסד⁽²⁾ ואם שלש-אלה לא יעשה לה. אבל⁽³⁾ את שלש הערים מלא פום הוא: 14. ותכם ראשה בצעיף, שאין זה דרך אלמנות: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכירנה יהודה: בפתח עינים. בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם. והמפרשו שם עיר⁽⁴⁾ טועה. שהרי כתוב לפנינו⁽⁵⁾ היא קעינים, ואילו היה שם עיר, היה לו לומר קעינים הבית חטף, שלא מצינו שיאמר בביתאל כיריחו בירושלים: 15. כי כסתה פניה עכשיו לפי הפשט⁽⁶⁾, כדכת' ⁽⁷⁾ ותתעלף: 17. עד שלחך. רפי שתשלח שלוחך שיביא⁽⁸⁾ הגדי. וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכת'⁽⁹⁾ מנחה היא שלוחה⁽¹⁰⁾ אני שלחתי את הגדי: 18. חותמך, טבעתך. פתילך, אזור. ומטך. שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: 21. הקדשה. מיועדת ומזומנת לכל באיה⁽¹¹⁾ כדכת'⁽¹²⁾ וגם קדש ה' בארץ⁽¹³⁾ ולא תהיה קדשה מבנות ישראל: 23. תקח לה מה שבידה, כי לא אשלח עוד אליה, פן נהיה לבונו לחזור אחר הקדשות: 24. ונתת תמר כלתך. ואם תאמר מי יודע אם אמת שזינתה, תדע שהרי גם הרה היא כבר: ותשרף. לפי הפשט כך היה מנהגם מאחר שזוקקה ליבם: 25. היא מוצאת. לאחר שהוציאה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא ואמרה לאיש אשר אלה לו: 26. צדקה ממני. יותר ממני⁽¹⁴⁾ שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה. היא השלימה תנאי שצויתיה, אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהתניתי לה כי לא נתתיה לשלה בני, וכן⁽¹⁵⁾ על צדקו נפשו מאלהים, יותר מאלהים. וכן בשאול⁽¹⁶⁾ ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני, יותר ממני: ולא⁽¹⁷⁾ יסף. לא הוסיף⁽¹⁸⁾, שאם אתה מפרשו

(1) תהלים קמה, ח. — (2) שמות כא, יא. — (3) במדבר לה, יד. — (4) בסוטה דף י ע"א: ר' חנין א"ר מקים הוא ששמו עינים וגו'. — (5) בפסוק כא. — (6) שלא כדברי האגדה בסוטה דף י ע"ב שהביא רש"י. — ורשב"ם הלך בדרך הפשט של רש"י. — (7) בפסוק יד. — (8) ככ"י: שיבוא. — (9) לב, יט. — (10) בפסוק כג: הנה שלחתי הגדי הזה. — (11) כדברי רש"י. — (12) מלכים א' יד, כד. — (13) דברים כג, יח. — (14) להוציא מדברי התרגומים ופירוש רש"י. — (15) איוב לב, ב. — (16) שמואל א' כד, יח. — (17) ככ"י: לא. אבל כדברי הפירוש הבא כתב רשב"ם ולא. וא"כ טעות הסופר היא. — (18) הכריע בין שני הפירושים שהביא רש"י.

ולא פסק, היה לו לכתוב ולא יסף עוד (מ' לדעתה⁽¹⁾): 30. ורח. בשביל השני שהוא אדום. ורח לשון אדמומית הוא כדכתי' (2) והצרת זרחה במצחו. וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכת' (3) ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. וכן כבבא בתרא בהמוכר את הספינה⁽⁴⁾ האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בפניא ורמשא משום דנהורין לא ברי⁽⁵⁾, בשביל מאור היום הגדול⁽⁶⁾:

לט. 1. שר הטבחים. על ידו נידונין הנרצחים והאסורים בבית הסוהר שלו: 6. ולא ידע אתו מאומה בבית כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לא היה מעיין ומביט כלל בכל צורכי ביתו מדיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השולחן ואוכלו. כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתי' (7) עבד לחם רב. וכן⁽⁸⁾ כי לפני לחמי אנחתי תבא, מאכלי: 8. לא ידע אתי⁽⁹⁾. מכל צורכי ביתו לא היה רואה [עד] שעת אכילה⁽¹⁰⁾: 9. ולא חשך ממני מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: 10. להיות עמה. נודר היה אפי' להתייחד עמה עד שארע מעשה שנשאר יחדי בעל כרחו לעשות מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית⁽¹¹⁾. ומדרש אנדה⁽¹²⁾ שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו: 14. ואקרא בקול גדול. לפי שאתם רחוקים ממני, שאילו לא הרימותי קולי היה שוכב עמי בעל כרחי:

מ. 4. ויפקד שר הטבחים. מינהו [על] כל צורכי האסורים שם: ויהיו ימים. שנה שלימה כדכתי' (13) ימים תהיה נאולתו. וכן⁽¹⁴⁾ ימים או עשור: 5. איש [כפתרון] חלומו. חלום הראוי לפתרון, הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבליים: 8. ופותר אין אותו.

(1) בכ"י בטעות: לדעתה. ור' שלמה דובנא הניה על נכון. — (2) דברי הימים ב' כו, יט. — (3) מלכים ב' ג, כב. — (4) דף פד ע"א בשנינו לשון. — (5) בכ"י בטעות: בראי. — (6) זה לשון רשב"ם לגמרא שם: מאור עינינו אינו ברור כל כך מתוך אור היום שמכה עינינו, אבל צפרא ופניא שהיום חשוך ניכר אדמומית החמה. — (7) דניאל ה, א'. — (8) איוב ג, כד. — (9) בכ"י בטעות: אתו. — (10) עיין ספר RSBM דף 32 הערה 1 והערה 2 ודף 49 הערה 7. — ורצה רשב"ם לומר כי פסוק ח יסכים לפסוק ו בהוספת תיבות עד שעת אכילה. וכן מוכיח דברי התוספות בדעת וקנים דף כא ע"ד לפסוק כי אם הלחם וגו' שכתבו: ולקמן שאמר ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך וגו' לא חשש להוכיח הלחם. — (11) הראה חיבור שני הפסוקים " וי"א. — (12) בבראשית רבא. — (13) ויקרא כה, כט. — (14) כד, נה.

כמו ואין פותר אותו. וכן ביהוקאל⁽¹⁾ ועושים אינם אותם: 10. כפורחת עלתה נצה. שכן המנהג⁽²⁾ [ויוצא פרח] ויצן ציץ ויגמול שקדים: 11. ואשחט. כתרנומו: 13. ישא פרעה את ראשך. כמו⁽³⁾ שאו את ראש כל עדת וגו'. ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו: וְהִשְׁבִּיכָהְךָ כרי להשיבך על כנך. וכן כת'⁽⁴⁾ וישא את ראש שר המשקים בתוך עבדיו: אבל⁽⁵⁾ וְהִשְׁבִּיכָהְךָ י"י מערים, פירושו וישיב⁽⁶⁾ אותך: 14. כי אם זכרתני אתך⁽⁷⁾. כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי יכל תוכל⁽⁸⁾ להוציאני מן הבית הזה. שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסורים, וגם לא מן הרין אני עבד כי גונוב ננכתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגו' ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן⁽⁹⁾: 16. כי טוב פתך⁽¹⁰⁾. נכרין דברי אמת: סלי חרי. מנוקבים. כמו⁽¹¹⁾ חורי עפר וכפים⁽¹²⁾ ואורגים חורי. לפיכך יכול היה העוף אכול דלרד נקבי אריגת הסל: 19. ישא פרעה את ראשך ממש מעליך, וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקופת תלייה: 23. ולא זכר שר המשקים את יוסף מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף⁽¹³⁾ כי אם זכרתני אתך, וישכחתי וזמן מרובה אחרי כן⁽¹⁴⁾, עד שעה שהק' עשה ליוסף ניסים והוצרך להזכירו:

(1) יהוקאל לג, לב. — (2) במדבר יז, כג. והוספתי שתי התיבות כדברי המקרא על פי פירוש רש"י. — (3) במדבר א, ב; כו, כ. ובכ"י בטעות הסופר: שא. כי רשב"ם לא טעה במקרא ידוע כזה, ותיבת שא נמצאת במדבר לא, כו: שא את ראש מלך השבי. ולזה לא כיון רשב"ם. — (4) בפסוק כ', — (5) דברים כח, סח. — (6) בכ"י: פרשו וישב. ור' וואלף היידנהיים ז"ל הוא המתקן. — (7) בכ"י בטעות: אותך. — (8) בכ"י: כי כל תוכל. — (9) בספר מנחת יהודה כ"י של ר' אברהם מערצבאכער כ"י בעיר מינכען דף כב ע"א נמצא: „כי גנוב ננכתי. ואם תאמר מה לי לעשות לך טובה ולהזכירך? הלא שמא נמכרת בנכבתך, לכך אמ' כי גנוב ננכתי ולא נמכרתי בנכבתי. ואם תאמר על פשעך שמך בבור, לכך אמ' לא עשיתי מאומה כפרשב"ם". — והוא פירוש דברי רשב"ם לדעת המחבר. — (10) כן אמר ר' חנין א"ר בסיטה דף ט ע"ב ויהי למשל. — (11) איוב ל, ו. — (12) ישעיה יט, ט. — (13) בפסוק ד. — (14) הלך בדרך רש"י.

ויהי מקץ.

מא 1. ויהי מקץ שנתים ימים. שתי שנים שלימות כדכת' (1) ימים תהיה גאולתו, ואם לא ינאל עד מלאות לו שנה תמימה. וכן (2) ימים או עשור. וכן (3) למועדה מימים ימימה, בפסח מדבר שהוא משנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום, כדכת' (4) בן שנתו, בתוך השנה קוררו בן שנתו: 2. והנה מן היאר עולות. דרך ארץ לשנות הבהמות ביחד וחזרות ועולות ורועות באחו: באחו. מקום עשבים כדכת' (5) ישנא אחו בלי מים: 4. ויקץ פרעה, ויישן מיד ויחלום וגו'. בן שינה מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לעניין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז (6) וייקץ פרעה לבסוף והנה חלום, אבל עד עתה לא ידע: 5. בקנה אחד. זהו סימן לשובע, לכל גרעין שבע שבליים: 7. והנה חלום. כמו (7) והנה היא לאה. אבל עד עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום: 8. ותפעם רוחו. נתחלפה דעתו טרישפשא (8) ב"ל וחשב לבקר ולדעת הפתרון. וכן בדניאל (9) ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום: ואין פותר אותם (10) דברים המתיישבים לפרעה: 10. פרעה קצף על עבדיו. כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן כל מלכי מצרים נקראים. ושל פלשתים אבימלך אפי' בימי דוד (11) בשנותו את טעמו לפני אבימלך. ושל ירושלים (12) מלכי צדק, ביהושוע (13) אדני צדק מלך שלם. ובימי דוד (14) „על דברתי“ אני מבטיח שתהיה „מלכי צדק“ מלך ירושלים. ושל עמלק אנג, בימי משה (15) וירום מאנג מלכו, ובימי שאול (16) אנג מלך עמלק. אף כאן פרעה לשון מלכות, כי בשמו של מלך אין

(1) ויקרא כה, כט. ל. — (2) כד, נה. — (3) שמות יג, י. — (4) ויקרא יב, ו. — (5) איוב ח, יא. — (6) בפסוק ז. — (7) כט, כה. — (8) *trespassa* ובל"א: *ver-ging*. וטיין RSBM דף 93 סימן 12. — (9) דניאל ב, ג. — (10) בכ"י במשעות: אותו. — (11) תהלים לד, א. — (12) יד, יח. — (13) ביהושע י, א. נ כתוב: אדני צדק מלך ירושלים. — (14) תהלים קי, ד. — (15) במדבר כד, ו. — (16) שמואל א' טו, ח. והבאים.

אומרין לפניו דוד קצף על עבדיו. אלא כך אומרין⁽¹⁾ לפניו המלך קצף על עבדיו. וכן לפנינו⁽²⁾ אני פרעה, אני אהיה המלך לבדי, כדכתיב⁽³⁾ רק הכסא אגדל ממך. לכן נקרא יוסף⁽⁴⁾ אברך, אב⁽⁵⁾ למלך. ובספר לקח טוב⁽⁶⁾ פירש כמותי: 12. איש כחלומי פתר. כמשמעות חלומי פתר. וגם כמו שפתר לנו כן היה, ויהי כאשר פתר וגו': 13. אותי השיב המלך על כני: 15. תשמע חלום. תבין חלום ויודע לפותרו: 16. בלעדי. אינו תלוי בי אלא הקב"ה יודיענו לפתור שלומך: 21. ולא נודע כי באו אל קרבנה. כך אמר פרעה עכשיו ליוסף, עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה. אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שזו אוכלת זו, אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחילה לא היה ראוי לכתוב: 23. וצנומות פתרונו לפי עניינו ואין לו חבר במקרא. ויש לומר כי לשון צנומא⁽⁷⁾ שבתלמוד⁽⁸⁾ הוא, קשים כאבן בלא ליחלוח: 25. אשר האלהים עושה. מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויים תקנות המלכות: 29. שָׁבַע גדול. כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דָּבַר פָּקֶד רָעַב ומהם יאמר דָּבַרְךָ פָּקֶדְךָ וכו': 30. ונשכח כל השבע. דוגמת⁽⁹⁾ ולא נודע כי באו אל קרבנה: 32. ועל השנות החלום וגו'. אבל חלומות של יוסף אע"פ שנשנו באלומות ובכוכבים אילו היו כלילה אחד כאלה, היו נמהרים: 34. ויפקד פקידים [וגו'] וחמש. שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל⁽¹⁰⁾ את שדותיכם יעשר, עתה ימול פי שנים. וכמו בן הנהיג יוסף לבסוף⁽¹¹⁾ על אדמת מצרים לפרעה לחומש: 35. ויצברו בר תחת יד ממנה פרעה, וכל זה היה בעל כרחם של מצריים. ולכך כת' ויפקד פקידים [וגו'] ויצברו⁽¹²⁾. שכן מצינו באחשורוש⁽¹³⁾ ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו [את] כל נערה וגו' אל יד הגי

(1) בכ"י: אמ'. — (2) בפסוק מד. — (3) בפסוק מ'. — (4) בפסוק מג. — (5) בכ"י: אבי. ותקנתי על פי דברי רשב"ם לפסוק מג. — (6) בדף קג ע"א של דפוס הח' ר' שלמה בובער נ"י. — (7) בכ"י: צנומא. ותקנתי ע"פ דברי רש"י שהשתמש רשב"ם בהן בקיצור כדרכו במקומות רבים. וכן בגמרא הנוסחא צנומא. — (8) נדה דף ח ע"ב. — (9) בפסוק כא. — (10) שמואל א' ח, יד. טו מעורבים. וזכרוננו הטעמו. — (11) מז, כו. — (12) ופירושו שהפקידים יצברו. — (13) אסתר ב, ג.

וגו'. „ויקבצו“ היא הגבייה מבעלי השדות. „ויצברו“ היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות. וכן ביוסף המצא (2) ויקבצו ויצבור: אכל בערים (3). כי בכל עיר ועיר יוכלו (4) למוכרו בשני הרעב: 38. אשר רוח אלהים בו. כפתרון חלומות וכל שכן לחכמת דרך ארץ: 39. נבון. מבין עתידות ורואה הנולד. חכם, קיבץ חכמה (5) ממה שראה ושמע: 40. ישק. יודרו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים. לשון (6) עיר מבצר והנשק, (7) נושקי רומי קשת: 41. נתתי אותך. נותן אני אותך (8). בשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך: 42. בגדי שש. של מצרים חשובים, כדכת' (9) שש ורקמה ממצרים (10): רביד. לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם. כמו (11) מרכדים רכדתי ערשי: 43. במרכבת המשנה, סוס או פרדה המיוחדת לרכוב עליה איש (12) משנה למלך, אשר לו: אברך. הוא אב למלך, כדאמרין (13) לא רכא ולא בר רכא. וזהו (14) וישימני לאב לפרעה, כלומר אב למלך, כי פרעה לשון מלך כמו שפרשתי למעלה (15). „אב“ שר לצורך המלך: 44. אני פרעה. אני מלך, וזהו (16) רק הכסא אנדל ממך: לא ירים איש את ידו. לעשות שדרה כמו שכת' בירבעם (17) אשר הרים יד במלך, רמה ידו ושרדרתו על ידי המלך שלמה כמו שכת' שם (18) ויפקידו לכל סבל בית יוסף: 45. צפנת פענח. כתרני. ולשון מצרים הוא. וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעה שממנים אותו על ביתם שם הראוי. וכן (19) ויקרא משה לחושע בן נון יהושוע, כשנעשה משרתו. וכן (20) ויקרא לדניאל כל משצור. כדכת' (21) די שם שמה כל משצור בשם אלהיה: פוטיפרע. אין

(1) בכ"י: אל ידי. ונמחק בכ"י היור שבסוף. — (2) מא, מח. מט. — (3) בכ"י: בעירו. — (4) בכ"י בחלוף האותיות הדומות: אכלו. ע' RSBM דף 32 הערה 1. ויש להוסיף שם יו הנחלק עם א! — (5) בכ"י: חכמת. ותיי נתלפת בכ"י הוה בכמה מקומות בהא. ובדפוסים: חכמות. — (6) מלכים ב' י, ב. — (7) תהלים טח, ט. — (8) וכן כתב למעלה א, כט; כג, יא. — (9) יחזקאל כו ז: שש ברקמה ממצרים. — (10) בכ"י בא המאמר הוה שלא במקומו לפני פסוק לד. — (11) משלי ז, טו. — (12) בכ"י: לרכוב עלי האיש. ע' RSBM דף 33 הערה 5. — ורשב"ם פירש תיבת מרכבת לשון בהמה לרכוב ולא לשון רכב. ונראה שרצה לדמות הנאמר כאן במקרא עם המסופר באסתר ו, ח, יא. — (13) בבבא בתרא דף ד ע"א. — (14) מה, ח. ותיבות כלומר אב למלך באו בכ"י בשעות לפני וזהו. ע' RSBM דף 35 הערה 6. — (15) בפסוק יוד. — (16) בפסוק מ. — (17) מלכים א' יא, כו. — (18) שם בפסוק כח: ופקד אותו וגו'. — (19) במדבר יג, טו. וכן כתב רשב"ם שם. — (20) דניאל א, ז: וישם לדניאל כל משצור. — (21) דניאל ד, ה: דניאל די שמה. בלשצאצר קָשָׁם אֶלְדִּי.

זה פומיפר לפי הפשט: כהן און. שר של אותה העיר כדכתיב⁽¹⁾ ובני דוד כהנים היו, שלמונים: 46 בן שלשים. וראוי לשררה: 47. ותעש הארץ. הוציאה הרבה תבואה. כמו⁽²⁾ ועשת את התבואה לשלוש השנים: לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: 50. בטרם תבא שנת הרעב. לפי⁽³⁾ שבא יעקב בתחילת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשנת [מותו]⁽⁴⁾ אמר ליוסף⁽⁵⁾ שני בניך הנולדים לך [וגו'] עד באי אליך [וגו'] לי הם. אבל⁽⁶⁾ מולדתך אשר הולדת אחריהם, אחרי באי אליך, לך יהיו, לכך פירש⁽⁷⁾ כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנת הרעב קודם שבא יעקב, אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: 51. נשני. מן נשש. כמו⁽⁸⁾ חנני אלהים מן חנן. הדגש תחת אות החסירה⁽⁹⁾. ואילו היה מזורת⁽¹⁰⁾ לא תנשני, נשיתי טובה שהוא מחטופי למ"ד פעל, היה לו לומר נשני. כמו⁽¹²⁾ עבדי רמני, ⁽¹³⁾ האיש אשר קלנו. רמני מן⁽¹⁴⁾ רימה את רעהו. כלנו [מן]⁽¹⁵⁾ כלל את חמתו: 54. ובכל ארץ מצרים היה לחם. כי נתן יוסף אוכל בערים: 56. וישבר⁽¹⁶⁾. לשון קניין מאכל ומשתה כדכתיב⁽¹⁷⁾ לכו שברו ואכלו [ולכו שברו] בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: 57. וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור⁽¹⁸⁾:

מב. 1. למה תתראו. כמו⁽¹⁹⁾ לכה ונתראה פנים דאמציה שהגיס דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל. אף כאן למה תתראו בפני [בני אדם כמו] האנשים שיש להם תבואה כל צורכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדים מצרימה לקנות תבואה⁽²⁰⁾ ואתם יושבים ומתראים כאילו יש לכם⁽²¹⁾: 7. מאין באתם.

(1) שמואל ב' ח, יח. — (2) ויקרא כה, כא. — (3) בכ"י בטעות: ולפי. — (4) התיבה חסרה בכ"י ונשאר מקומה חלק והמרים הראשון הוסיפה ככר. — (5) מח. ה. — (6) מח. ו. — (7) בכ"י בטעות: פירשם. — (8) לג. יא. — (9) ככר הקרימו בטעות, הזאת דוגש בתשובות על מנחם דף 94 ור' יהודה חיון: בספר פעלי הכפל לשרש נשש שהביא גם ראב"ע. ולא כן דעת ר' תם בספר ההכרעה דף 94 ור' משה הכהן שהביא ראב"ע. — (10) ישעיה מד, כא. — (11) איכה ג, יז. — (12) שמואל ב' יט, כז. — (13) שמואל ב' כא, ה. — (14) משלי כו, יט. — (15) איכה ד, יא. — (16) בכ"י: וישברו. — (17) ישעיה נה, א. — (18) פירש בשנתו סדר הדברים שבמקרא. — (19) מלכים ב' יד, ח. — (20) בכ"י: תבואת. ואולי צ"ל תבואתה. — (21) הלך בעקבות רש"י וגמרא תענית דף י"ב אבל בדרך פשוט יותר.

הראה להם שאינו מכירם. כי לא שאל להם באתם: 8. והם לא הכירוהו. כי בא עתה לפנייהם בחתימת זקן⁽¹⁾. ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות. וגם מן הקול לא היו מכירי אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכת'⁽²⁾ כי המליץ בינותם: 9. ערות. פרצות החומות ומאיוה מקום נוחה ליכבש. כדכת'⁽³⁾ ערות יסוד⁽⁴⁾. ערו ערו עד היסוד. ⁽⁵⁾ ערות [על] יאור. ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אילו מאילו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר, אמר להם מרגלים אתם: 11. כולנו בני איש אחד נחנו⁽⁶⁾. לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים: 12. ויאמר אליהם⁽⁷⁾ לא כי ערות הארץ באתם לראות. שאם כן, איך לא נשאר אחד מכם את אביכם, כלומ' אצלו. ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן. והם השיבו⁽⁸⁾ שנים עשר עבדיך [אחים] אנחנו וגו'. וכן כתוב לפנינו⁽⁹⁾ שאול שאל לנו האיש ולמולדתנו: 21. הצרה הזאת. ⁽¹⁰⁾ מדה כנגד מדה. אנחנו השלכנוהו כבוד והנה אנחנו נאסרים בבית השבי: 23. כי שומע יוסף. מבין. כי עד עתה המליץ בינותם. כאילו אינו מבין לשונם⁽¹¹⁾: 24. את שמעון. להפרידו מלד שלא יתייעצו בין שניהם לעשות חבלה כאשר עשו בשכם⁽¹²⁾: 28. מה זאת עשה. [מה] מדה כנגד מדה⁽¹³⁾ יש כאן, להוסיף לנו ממון על פירעון עוונתנו: 35. נספיהם. לפי שהסמך מבלעת את החטף נדגשת הפ"ה של כספיהם. וכן נסך נספיהם⁽¹⁴⁾:

מג 12. ובסוף משנה. לקנות⁽¹⁵⁾: אולי משנה הוא. לסימן נתנו⁽¹⁶⁾ על פי האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחורו לחזור ולקחתו: 14. כאשר שכלתי שכלתי. כמו⁽¹⁷⁾ וכאשר אבדתי אבדתי. כלומ' על הספק אני שולחו.

(1) כדברי רש"י מבבא מציעא דף לט ע"ב ויבמות דף פח ע"א וכתובות דף כז ע"ב. (2) בפסוק כנ. (3) חבקוק נ, יג. (4) תהלים קלו, ז. (5) ישעיה יט, ז. (6) בב"י בטעות: אנחנו. (7) בב"י: להם. (8) בב"י: שהשיבו. (9) מג, ז. (10) נדרים דף לב ע"א. (11) הוצרך לפרש כן לפי שבעת ההיא בודאי אין המליץ בינותם. (12) כפירוש השני בדברי רש"י. (13) עין ראשית דבריו לפסוק כא. (14) כתב ר"יו היידענהיים במפורש: עשרים פזמים מצאנוהו במקרא ובכולם הבי"ף דגיש. והוסיף עוד לאמר שלא דווקא סמ"ך אלא כל חברה אותיות השריקה שהם עמה וסצ"ש כולן מבלעות השוא ומדגישות אחריהן. ועי' דבריו שם. (15) הוא פירש כפירוש ראב"ע: כסף שני. (16) עבדי יוסף. (17) אסתר ד, מז.

מה שאירע יארע⁽¹⁾: 19. וידברו אליו פתח הבית. קודם שנכנסו: 23. ואלהי אביכם. הכל היו יודעים שמלומדים בניסים היו: 25. ויבינו את המנחה. כי בדרך בשקים הוכחש יופי הפירות: 32. כי תועבה וכיחוי⁽²⁾ וכיוזי היא⁽³⁾ למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גמי רוח היו כדכת'⁽⁴⁾ קראתי לזאת רהב הם שבת. וכן⁽⁵⁾ כי תועבת מצרים כל רועה צאן, מבזים היו בעיניהם הרועים לפי שהצאן⁽⁶⁾ היה מאוס בעיניהם. כדכת'⁽⁷⁾ הן נזבת את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, דבר המשוקץ למצרים ומאוס נזבת לעיניהם לצורינו ולא יבזו אותנו לסוקלנו באבנים דרך בזיון כמו שמצינו בשמעי בן גרה⁽⁸⁾ יצא יצוא [ומקלל] ויסקל⁽⁹⁾, קילל דוד וסיקל בעפר דרך בזיון: 33. וישבו לפניו, צוה יוסף להושיבם כך: ויתמהו. שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה: 34. ותרב, כמו ותרבה, נתרבתה מתנתו. וכן⁽¹⁰⁾ [תקל] עבודת [משכן] אהל מועד, נשתלמה: מד. 3. הבקר אור. האיר. כמו⁽¹¹⁾ ראו נא כי אורו עיני, לשעבר. וכן⁽¹²⁾ מה טובו אהליך יעקב: 4. יצאו את העיר. כמו⁽¹³⁾ עברו [וסבו] את העיר. וכן⁽¹⁴⁾ בצאתי את העיר. כמו⁽¹⁵⁾ בני יצאוני, יצאו ממני: 5. והוא נחש ינחש בו. יש לומר שזה מראה עצמו לעיניהם כיוודע עניינים עד ידי קסם ונחש, ושמא בכוס היה קוסם. ויש מפרשים חכם כמותו ינחש על הכוס מי גנבו ממנו⁽¹⁶⁾ לפי שכת' לפנינו⁽¹⁷⁾ כי נחש ינחש איש אשר כמוני, ואין כתוב שם ינחש בו: 10. בדבריכם בן הוא. שהרי כולכם שותפים וכן מנהג סוחרים

(1) הוא פירש כאילו כתוב בוי"ו המהפך העבר לעתיד, „ושכלתי כאשר שכלתי“ ובאסתר „ואבדתי כאשר אבדתי“ ועל ידי סדר הדברים נפרד הוי"ו מהפעל שלו ולא חדל להיות עתיד. ורצה יעקב לאמר כאשר שכלתי עד עתה מיוסף ושמעון, כן אשכל גם מבנימין. וכן דברי אסתר לאמר כאשר אבדתי על ידי טעת המן כהיותי יהודית ולא אמלט בית המלך מכל היהודים, כן אבד בבואי אל המלך אשר לא כדת. והפירוש הזה נראה בעיני מכל הפירושים. ורב שלמה דובנא כביאורו לא הבין ושינה דברי רשב"ם בלי הכרח: מה שיארע יארע. — (2) הוא מלשון כדיו וניעו (בבא קמא דף ג ע"ב). וכתיב הוא רוק (ע' ערוך ורש"י). — (3) בכ"י: היו. — (4) ישעיה לז. — (5) מו, לד. — (6) בכ"י: לפני הצאן במקום לפי שהצאן. — (7) שמות ח, כב. — (8) שמואל ב' מז, ה. ו. — (9) בכ"י: ויסקול. — (10) שמות לט, לב. — (11) שמואל א' יד, כט. — (12) במדבר כד, ה. — (13) יהושע ו, י. — (14) שמות ט, כט. — (15) ירמיה י, ב. — (16) וכן פירש ר' יונה והביאו ראב"ע כאן. — (17) בפסוק טו.

ללקות זה על זה, אבל אני חפץ, אלא הוא לבדו יהיה לי עבד:
 15. איש אשר כמוני, כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו⁽¹⁾
 כי עמר מלך בבל אל⁽²⁾ אם הדרך [וגו'] לקסום קסם. והנני יודע
 מי גונב ממני:

ויגש

18. כי כמוך כפרעה. הרי אתה כמלך ויראתי מחרון אפך:
 19. אדוני שאל, אתה גרמתה לנו להביאו הנה וחולין הוא לך
 לעכבו: 21. ואשימה עיני עליו. אפילו פשע, גנאי הוא למושל
 הארץ להכרית דבריו: 22. ועוב את אביו ומת, אביו ימות:
 30. ונפשו קשורה בנפשו, ולכך בראותו כי אין הנער ומת:
 32. כי עבדך. לכך אני מדבר יותר מכל אחי ואחיה עבד תחתיו:
 מה 1. ולא יכול יוסף להתאפק עוד, כי עד עתה היה עושה
 כל⁽³⁾ מעשיו על ידי שיהיה מתאפק בלבו, כמו שכתוב למעלה:
 ויתאפק ויאמר שימו לחם: לכל הנצבים עליו. בפני כל הנצבים
 עליו לא⁽⁴⁾ יכול עוד להתאפק, ויקרא למשרתיו הוציאו כל הנצבים
 עלי מן הבית. כך עיקר פשוטו⁽⁵⁾: 2. וישמעו מצרים, אנשי העיר,
 ואחר כן וישמע בית פרעה: 3. כי למחייה שלחני, הקב"ה עשה
 כל זאת לטובתכם: 8. כי האלהים. אלא⁽⁶⁾ האלהים: 11. פן תוורש.
 תתגרש מן הארץ על ידי רעבון, כמו⁽⁷⁾ והורשתם והאבדתם מהר.
 מנורת ירש יאמר תוורש. מן יקש [יאמר⁽⁸⁾ תוקש] בו: 12. כי פי
 המדבר אליכם. ועד עתה על ידי מליץ⁽¹⁰⁾. ולפי עיקר פשוטו
 בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים, שהרי

(1) יחזקאל כא, כו. — (2) בכ"י: על.
 (3) בכ"י: מכל. — (4) מנ, לא. — (5) בכ"י: ולא. — (6) שלא כדברי בראשית
 רבא בפרשה צנ: כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים אמר יוסף
 בלבו מיטב שאתודע להם ואל יחריבו את מצרים. — (7) בכ"י: אל. —
 (8) דברים ט, ג. — (9) דברים ז, כה. ובעל קרן שמואל השלים החסרון. —
 (10) כפירוש רש"י וראב"ע.

אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף אחיכם⁽¹⁾ מדבר אליכם⁽²⁾ ולפיכך והגדתם את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם: 13. את כל כבודי. לא ידאג לבא כי יש [בין] כח ויכולת להטיב לו: 19. ואתה צויתת. עתה אני מצוה אותך⁽³⁾ לקחת ענלות ובהמות למשוק⁽⁴⁾. כי לא היה אדם יכול להוציא מן המלכות עֲנָלָה⁽⁵⁾ כי אם על פי פרעה. ודוגמא זו בתלמוד⁽⁶⁾ אין פרה וחזירה יצאה ממצרים אלא אם כן נטלה האם שלה⁽⁷⁾: 23. כזאת. כמו כן: עשרה חמורים. לעשרה אחיו. וא"עפי שבנימין חזר עמהם. לא רצה להטריחו⁽⁸⁾: 24. וישלח את אחיו. כל לשון לווייה משקל דגש. לשון שליחות של חזור משקל רפי: אל תרגזו. אל תיראו כלום בדרך מפני ליסטים. כי שלום לי מכל צד. וכן⁽⁸⁾ רגזו [ו]אל תחטאו. היו יראים מן הק' ולא תחטאו. וכן⁽⁹⁾ ונתן י"י לך לב רגז. דחיל כתרג'. וכן⁽¹⁰⁾ ירגזון יריעות. לשון גיעוע כאדם המתיירא. וכן⁽¹¹⁾ רגזה בושחות⁽¹²⁾ המרגז ארץ ממקומה. אבל רגזה של⁽¹³⁾ תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס⁽¹⁴⁾. טרנבלר⁽¹⁵⁾ לעז של רגז של

(א) אמרינן בתלמוד⁽¹⁶⁾ קללת חכם אפילו על תנאי והשלים תנאו היא באה. מנל? מיהודה, שא"עפי שהחזיר את בנימין לאביו היו עצמותיו מגולגלין בארון וכו'⁽¹⁷⁾.

(1) כצ"ל במקום, „אליכם“, שבכ"י ושמוחק בעל קרן שמואל אשר לא כרת. —
(2) הטיב לפרש כי פי המדבר אליכם שיהיה כמו כי אני בעצמי המדבר אליכם, כי בן דרך לשון המקרא. — (3) עבר במקום הווה כדבריו א, כט. ועוד. —
(4) ר"ל שבכלל הענלות שבכתוב וכללו בהמות המושכות אותן. ור"י יהודה בן אלעזר כתב במנחת יהודה (הנדפס בספר דעת, וקנים) ברף כה ע"כ שרשב"ם פירש עֲנָלָה שבפסוק הוה לשון ענלות בקר. ולא עלה כזאת על דעת רשב"ם. כי דרך אנדה היא בב"ר ובתחומא אשר דרך בה רש"י לפסוק כו ולא נמצא בכל המקרא עֲנָלָה לשון ענלות בקר. כי לעולם הוא ריבוי הנפרד של עֲנָלָה ולא של עֲנָלָה, ורק בסמיכות שתיהן נאמרו עֲנָלָה. — (5) בעל מנחת יהודה טעה לקרא כאן כדברי רשב"ם עֲנָלָה. ע' הערת הקודמת. — (6) משנה בכורות ד, ד, בשינוי לשון קצת. — (7) ולמד רשב"ם מזה, שדיו במצרים פקידים לשמור על הוצאת בהמות אל ארץ אחרת. — (8) תהלים ד, ה. — (9) דברים כח, סה. —
(10) חבקוק ג, ו. — (11) ישעיה לב, יא. — (12) איוב ט, ו. — (13) בכ"י נכפל בטעות: רגזה של רגזה של. — (14) שלא כדברי רש"י וראב"ע שפירשו כאן לשון כעס ולא הבדילו בין לשון עברי ללשון ארמי. — (15) *trembler* וכל"א zittern. — (16) מכות דף א' ע"א וע"ב בשינוי לשון. ושם נדרשו דברי יהודה בבראשית מ, ט: אם לא הביאותיו אליך וגו'. — (17) דברי אנדה, האלה נוספו כנראה בתחלה על גליון פירוש רשב"ם והיו מיועדים להמשך אל דברי יהודה מר, לב: אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים, וראויים אחרי פירוש רשב"ם לתחלת הפסוק הוה שבו נשלם פירושו לפרק מר. ואחרי כן נכנסה ההוספה מן הגליון אל תוך הפירוש, לא במקום המכוון אלא במקום אשר ציינתי.

כ"ד ספרים: 26. וכי הוא מושל. ואל תירא מלבא אליו: ויפג לבו, החלף לבו⁽¹⁾ לומר אין זה אמת, כי לא האמין להם. כמו⁽²⁾ אל תתני פונת לך.⁽³⁾ וריחו לא נמר מתורגם וריחו לא פג: 27. את כל דברי יוסף, שאר דברים שדיבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם. וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף⁽⁴⁾ על פי פרעה, ותחי רוח יעקב, כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל ווהעגלות הללו⁽⁵⁾ אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה⁽⁶⁾: 28. רב, די בפונת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי. פשטות אחרים של ערמוניות אומ' והנם הבל-: :

מו 1. לאלהי אביו יצחק, שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הק' כמה שכת' בפרשת אלה תולדות יצחק⁽⁷⁾ ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו: 4. אעלך גם עלה. כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך⁽⁸⁾, כמו⁽⁹⁾ וברכתם גם אותי: גם עלה. שנקבר עם אבותיו במערת המכפלה: ישית ידו על עיניך. על ענייך וצרכיך, ישתדל לעשותם⁽¹⁰⁾, כדכת' ⁽¹¹⁾ ישית ידו על שנינו: 8. יעקב ובניו. יעקב מחשבון שבעים נפש כמו שמוכיח לפנינו לפי הפשט⁽¹²⁾ כל נפש בניו ובנותיו של יעקב ולאה הכל שלשים ושלוש עם יעקב. ורבותינו פירשו⁽¹³⁾ זו יוכבד שנולדה בין החומות: 26. יוצאי יריכו הבאים מצרימה כל נפש ששים ושש. כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלוש של לאה אינו בכלל יוצאי יריכו, כי יוצאי יריכו לא היו כי אם ששים ותשע. וכי אמר משה⁽¹⁴⁾

(ב) ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי, אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל, אלכה ואראנו בטרם אמות ונ⁽¹⁵⁾:

⁽¹⁾ דבריו יבוארו על פי דברי רש"י. אבל עשה התיבה לפעל יוצא בענין שדיה תיבת לבו נשוא המאמר ולא נושא ויהי יעקב שמדבר בו הכתוב ובלא: (Er wendete sein Herz ab. — ⁽²⁾ איכה ב, יח. — ⁽³⁾ ירמיה מח, יא. — ⁽⁴⁾ מה, כא. — ⁽⁵⁾ השלמתי החסרון על פי דברי רשב"ם לו, יא. — ⁽⁶⁾ לו, יא וכאן לפסוק יט. — ⁽⁷⁾ כו, כה. — ⁽⁸⁾ לפי הכלל שכתב לעיל כט, ל. — ⁽⁹⁾ שמות יב, לב, — ⁽¹⁰⁾ ואלה דברי ר' יוסף בבור שור המשתמש בפירוש רשב"ם ומבארו: „על עיניך. על ענייך שתצטרך כמו (שמואל ב' טו, יב) אולי יראה יי בעיני, שהוא כמו בענייך, בדור כשהיה שמעי מקללו“ — ⁽¹¹⁾ איוב ט, לז. — ⁽¹²⁾ בפסוק טו. — ⁽¹³⁾ בבא בתרא דף קכג ע"ב. — ⁽¹⁴⁾ דברים י, כב. — ⁽¹⁵⁾ הוספת הכותב היא זו הגמצאת בכ"י במקום הזה: ועי' RSBM דף 55 הערה 4 סימן a.

בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, שיעקב ובניו היו שבעים⁽¹⁾:
 29. עוד, הרבה, כדכת'⁽²⁾ כי לא על איש ישים [עוד]: 32. והאנשים
 רועי צאן, כל זה אמר יוסף לפרעה: 34. כי תועבת מצרים.
 נבזים היו בעיניהם כל רועי צאן כי מאוס הצאן בעיניהם בין לאכילה
 בין לזבח⁽³⁾ כדכת'⁽⁴⁾ הן נזבח את תועבת מצרים וגו':
 4. לגור בארץ, ולא מתוך חוסר ממון אלא בשביל מרעה
 לצאננו, כל זה אמרו שלא יאמר פרעה ליקח משל יוסף באו:
 6. אנשי חיל, ראויים לגבורה ולשררה, כמו⁽⁵⁾ אשת חיל את⁽⁶⁾:
 9. מעט ורעים, לפי שנראה יעקב בעיניו⁽⁷⁾ וכן יותר מדאי ששאל
 לו כמה ימי שני חייה, השיב לו יעקב מעט הם אבל רעים הם ולכך
 אני נראה בעיניך וכן יותר מדאי: 13. ותלה, כמו⁽⁸⁾ ותכה מכעם
 עיני, הה"ל עקר לפיכך מפיק ה"ל וכן⁽⁹⁾ נה אור: ארץ מצרים
 וארץ כנען, אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ
 מצרים, כי [היו] רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב
 גדול כל כך: 21. העביר אותו לערים, כמו שעשה פנחריב
 כדכת'⁽⁹⁾ אל ארץ כארצכם, כדי שלא יטענו כח חוקה איש איש
 בארצו לאחר מכירה:

ויחי יעקב.

29. ויקרבו ימי ישראל למות, כל מקום שאדם חפץ לצות
 את בניו צריך לאמר ויקרבו⁽¹⁰⁾, וכן⁽¹¹⁾ ויהי כי זקן יצחק וגו' ויקרא
 את עשו וגו' לא ידעתי יום מותי, וכן⁽¹²⁾ ויקרבו ימי דוד למות ויצו

(ג) ואני הצעיר מצאתי תרנום שרי מקנה רבני חילא, [ואין צורך] לפרוש רבני⁽¹³⁾:

(1) רצה לומר כדרכו שפסוק בו לא נכתב בשביל דברי משה הבאים
 בתורה אחרי כן, (2) איוב לר, כנ, — (3) ע' דבריו למעלה מנ, לב ולשמית
 ח, כב, — (4) שמות ח, כב, — (5) רות ג, יא, — (6) בעיני פרעה, — (7) איוב יז, ו, —
 (8) איוב כב, כח, — (9) מלכים ב' יח, לב; ישעיה לו, יז, — (10) רוצה לומר קריבה
 למות וכדומה, ולפיכך הביא לראיה שנאמר ביצחק הנה נא זקנתי לא ידעתי יום
 מותי, שהוא כאלו נאמר בו קריבה למות, וכל דבריו להוציא מדברי בראשית רבא
 שהביא רש"י, — (11) כו, א, ב, — (12) מלכים א, ב, א, — (13) גם אלה דברי הכותב
 המוסף, — ומקום שתי התיבות אשר השלמתי בהן חסרון המאמר נשאר חלק
 בכ"י כבשאר מקומות אשר הוכרתי בספרי RSBM בדף 35 בהערה 1. ורצה
 הצעיר לומר שתיבות אנשי חיל שבמקרא פתרון אנשי מקנה.

את שלמה בנו. ועיקר התחלת פרשה זו מן⁽¹⁾ וישב ישראל בארץ מצרים וגו', כי עליו מחובר ויחי יעקב. אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותחי הארץ לפרעה⁽²⁾ וסיימה בווישב ישראל: שים נא ירך. כבר פירשתי אצל עבר אברהם⁽³⁾: 31. וישתחו ישראל ליוסף ממקום שהיה על [ראש] המטה⁽⁴⁾:

מח. 1. ויאמר ליוסף. אדם אחד אמר. וכן⁽⁵⁾ ויגד המגיד ליעקב: 2. וישב על המטה. היו רגליו⁽⁶⁾ לְמִטָּה לארץ, ולכך כתוב לפנינו⁽⁷⁾ ויצא יוסף אותם מעם ברכיו. וגם להגיד חזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו לארץ עד שסיים כל דבריו, ואחר כך⁽⁸⁾ ויאסוף רגליו אל המטה, הכניסם אל המטה כמו⁽⁹⁾ ואספתו אל תוך ביתך, ואין⁽¹⁰⁾ איש מאסף אותי הביתה: 3. נראה אלי בלון. בשווי מפדן ארם. וכת'⁽¹¹⁾ אני אל שדי פרה ורבה: 5. ועתה שני בניך וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הק' את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים, ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון: עד בואי. לפני בואי. כדכת'⁽¹²⁾ וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, כלומר קודם שבאתי מצרימה: 6. ומולדתך, בניך או בני בניך שנוולדו לך אחרי בואי באילו שבע עשרה [שנה] שהייתי כאן, על שם אחיהם יקראו, ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות, כי כל שבטים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמר'⁽¹³⁾ כבבא בתרא⁽¹⁴⁾ וכדכת' בפנחס אפי' בבני פרץ⁽¹⁵⁾ לחצרון משפחת החצרוני לחמול משפחת החמולי, וכן בבני בלע⁽¹⁶⁾ ארד ונעמן וגו'. וכת' לבסוף⁽¹⁷⁾ לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' לשמות ממות אבותם ינחלו, וכן בני בניו של יוסף שנוולדו אחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכת' בפרשת פנחס⁽¹⁸⁾: 7. ואני בבואי מפדן באותו הדרך לאחר שברכני הק' מתה רחל באותו הדרך

(1) שהוא פסוק כו. — (2) אין דעתו על פסוק כ לבדו אלא על כל הענין מפסוק כ עד פסוק כו. — (3) כד, ב. — (4) הלך בדרך פירושו לשמות יד, ל. ובלעדי זאת פירש ראש המטה שבמקרא כמו למעלה על המטה. ופירושו נראה בעיני. — (5) בפסוק ב. — (6) בכי' נכפל: היו רגליו היו רגליו. — (7) בפסוק יב. — (8) מט, לג. — (9) דברים כב, ב. — (10) שיפטים יט, יח. — (11) לה, יא. — (12) מא, ג. — (13) בכי': כדאמרה. — (14) דף קיח ע"ב ושם. — (15) במדבר כו, כא. — (16) במדבר כו, מ. — (17) במדבר כו, נג. — (18) במדבר כו, כט. — לה. לו.

בעוד הרבה דרך עד היישוב, לכן קברתיה בדרך, כי לא [היה]
פנאי לקבורה אצל לאה במערת המכפלה. ושלא יפשיעו יוסף על
אמו הוצרך לומר כן: 8. וירא ישראל. אע"פ שכת' לפניו (1) לא
יוכל לדאות, יש רואה דמות אדם ואינו מכיר דמות פניו. וכן (2) לא
יראני האדם וכת' (3) ראיתי את יי'. 9. בזה. במלכות הזאת:
11. ראה. כמו ראות. וכן (4) עשה כיום הזה: לא פיללתי. לא דנתי
בלבי. כל פילול לשון דין. וכן (5) ועמוד פנחס ופילל, עשה נקמה.
כדכת' (6) ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו וגו'. לשון נקמת דין:
13. את אפרים בימינו, להושיבו אצל שמאלו של ישראל:
14. שכל את ידיו. כמו שכל (7) שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל כי
מנשה הבכור, ויודע היה יעקב שיוסף בנו הכיאים שיהא מנשה לימינו
של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר
ושמאלו על ראש הבכור: 15. ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא
ברכת האב: 16. ויקרא בהם שמי. שיחיה זרעם וזרע: וידגו.
מגזרת חטופי למד פעל של ה"י, כמו מן בכה ויבכו, מן שבה וישבו:
17. כי ישית. קודם שבירכם (8) ראה יוסף ששיכל את ידיו,
(9) ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר, לא יפה
אתה עושה, אלא היה לו לשאל לאביו, מדוע אתה עושה כן. אלא
כך אמר יוסף ליעקב, לא כן סדורים הבנים כמו שאתה סבור
[שלא] (9) דיקדקתי להביאם כסדר לפי ימיןך ושמאלך לתת הבכור
לימיןך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי
לכך אתה מעקם ירך. לא כן אבי, לא עשיתי כן, אלא הבכור
הבאתי לימיןך והצעיר לשמאלך. אמר לו יעקב (10) ידעתי בני
ידעתי כי חכם אתה והבאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה
סבור שאשים ימיני (11) על הבכור, אבל אני מהכין לתת ימיני על
הצעיר שהוא לימיןך (12): להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי
לשומה על ראש מנשה. וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר.
(13) סורה אלי אל תירא, סורה משם לפנות אלי. (14) ויסורו אליו, סרו

(1) בפסוק י. — (2) שמות לז. ב. — (3) מלכים א' כב. יט. — (4) נ. ב. —
(5) תהלים קי. ל. — (6) במדבר כה. ו. — (7) בבר העיר בעל קרן שמאל על
שנת הכתיבה כי ציל שכל, ואולם בענין הנראת השרש אין חלוק בין ש ובין ס. —
(8) בפסוק יח. — (9) הטיב להוסיף בעל קרן שמאל. — (10) בפסוק יט. — (11) בכ"י
בטעות: על ימיני. — (12) בכ"י בטעות: לימיני. — (13) שופטים ד, יח. — (14) יט, ג.

משם לבא אליו: 19. ואולם. ואלא: 20. כך יברך ישראל. איש איש את בנו: וישם את אפרים לפני מנשה. כאמרו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים.⁽¹⁾ ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם.⁽²⁾ וזאת התורה אשר שם משה.⁽³⁾ שימה בפיהם: 21. הנה אנכי מת ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמרו לאברהם: 22. ואני באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך. שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובניי עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע. ואע"פ שכת' ביהושע⁽⁴⁾ לא בחרבך ולא בקשתך, אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים⁽⁵⁾ צרעה לא עברה את הירדן, וכתוב ביהושע⁽⁶⁾ „ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמורי“ אשר בעבר הירדן „לא בחרבך ולא בקשתך“. וכותו של יעקב גרם להם⁽⁷⁾:

מט 1. ויקרא יעקב. שלח בשכילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באילו שבע עשרה שנה, ונעשו עם רב⁽⁸⁾ וכדברי רבותינו⁽⁹⁾ לשש⁽¹⁰⁾ מאות אלף: את אשר יקרא אתכם. ענין גבורתם ונחלתם: 3. כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז דיבור אחד הוא. דרך המקראות לכפול את דבריהם. כחי, חילי, ממוני⁽¹¹⁾, וגם אוני ממוני הוא כדכת'⁽¹²⁾ מצאתי און לי,⁽¹³⁾ וידיו תשכנה אוני. כלומר בכורי⁽¹⁴⁾ אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת ויתר עז היה לך למלוך על אחיך. אבל

(1) שמות כא, א. — (2) דברים ד, מד. — (3) דברים לא, יט. — (4) יהושע כד, יב. — (5) עין סוטה דף לו ע"א. — (6) יהושע כד, יב כבהטרה 4. — (7) ר"ל: אבל במלחמת יהושע שבארץ ישראל לא עמדה להם הצרעה והם בחרבם ובקשתם לכדו את הארץ בהיות יעקב אביהם עמם בחרבו ובקשתו והוא זכיתי העומדת להם כמי חרב וקשת. — (8) השתמש בדברי המקרא נ, כ. — (9) נראה בעיני שצריך להיות ובדור רביעי כדברי הכתוב בראשית טז, ודור רביעי ישובו הנה. וראשי תיבות ובד"ר הנכתבים או הנקראים בטעיה ובד"ר הולידו טעות הכותב, עין ספרי RSBM דף 37 הערה 4. — (10) בכ"י: לחת, והתיקון כבר נוסף על הגליון ביד קורא מאוחר. — (11) בכ"י: כמו חילי כחי חילי ממוני. ושתי התיבות הראשונות מנוקדות להיות נמחקות. וכן נכון. ועוד עין ספרי RSBM דף 37 הערה 2. — (12) יהושע יב, ט. — (13) איב כ, י. — (14) בכ"י בחילוף איתות דומות: כבורי.

פחזיה ובהלה היה לך כמים הנשפכין, לכן אל תותר לא הבכורה ולא המלכות, כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי הימים⁽¹⁾ ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא לדתייחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: 4. יצועי עלה. כלומ' יצועי הייתה עולה. הרבה לשון פעל מתפרשים⁽²⁾ לשון פועל כמו⁽³⁾ נתתי כסף השדה, נותן אני: 5. מכירותיהם. אחותיהם. כפל לשון של שמעון ולוי אחים, כלומר שמעון ולוי אחים היו לרעה, כלי חמס היתה אחותם. 6. מכרותיך. ומולדתיך, לשון קרובים, אבל מכרותיהם משקל דגש הוא כמו⁽⁴⁾ מסיבותיהם, לשון קרובה⁽⁵⁾, אבל הריש במקום האות הדגושה, ולפיכך החירק נהפכת לצרי, הוא קמן קמן. כמו בדרך תחת בדרך, 7. איבד ושיכר. וכן⁽⁶⁾ חרף י"י, ושרת את אחיו, כלם משקל דגש. מכרותיהם לור פרנטישי⁽⁷⁾ ב"ל: 6. בסודם אל תבא נפשי. יהי רצון שלא תבא נפשי בעצתם. כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה או בקשה או ציווי, לא ימצא אל לשעבר. לכן אין לפרש לא באה נפשי⁽⁸⁾: כי באפם. שהרי באפם: עקרו שור. כמו⁽⁹⁾ 12. ואת סוסיהם תעקר: 7. ארור אפם. לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה. ולכן, כי אני הפץ בקהלם ובחיבורם יחד, אחלקם ביעקב. כי לוי נתפור בשנים עשר שבטים כדכת' ביהושע⁽¹⁰⁾. נמצא שמעון לבדו בלא לוי: 8. יהודה אתה יהודך. המפרש ישבחוך אחיך שטות בידו. אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי, אמר ליהודה, אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות. כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו⁽¹¹⁾ לך בני אביך. וכן⁽¹²⁾ ונתתה מהודך עליו, תן לו משירותך בחיך. וכן ברניאל⁽¹³⁾ ולא נתנו עליו הוד מלכות. וכן בשלמה כתיב הוד מלכות, ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים⁽¹⁴⁾. יהודך, ימליכוך. כמו יהודך. כדכת' 18. (כי) על כן עמים יהודך. וכן⁽¹⁵⁾ וישעך י"י כמו⁽¹⁶⁾ 20. יהושע. ומכל מקום אצ"פי שנגזר יהודך

(1) דברי הימים א' ה. א. ב. — (2) כפי: מתפשים. — (3) בני. י. — (4) יחזקאל טז. ג. — (5) מן מסבות איוב לו. יב. ולקח סבב בדרכו לדוגמא למשקל הכפילים. — (6) לדעתו מכורות הוא שם התאר ופחדו קרובים, אבל מקורות שם דבר מופשט הוא ופחדו קרובה. — (7) איכה ב. ט. — (8) תהלים עז. יח. — (9) במדבר ח. כ. — (10) *lor parentis* ובלא *ihre Verwandtschaft*. — (11) בביתרנמים. — (12) יהושע יא. ו. — (13) ביהושע פרק בא. — (14) כן הוא כפי במקום ישתחוו שבמקרא. — (15) במדבר כו. כ. — (16) ברניאל יא. כא. — (17) דברי הימים א' כט. כה. — (18) תהלים מה. יח. — (19) מלכים ב' ו. כו. ותיבת וישעך מנושטשת כפי. — (20) שמיאל א' ז. מן תהלים קטו. ג.

מן⁽¹⁾ הוד מלכות, אין ה"י עיקר אלא מגורת חטופי פה פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא שיאמר הוציא הושיב, וכן מן⁽²⁾ ירה בים, הורה⁽³⁾ ויורו המורים, וכן⁽⁴⁾ איש לא הונה מגורת⁽⁵⁾ לא תנו, וכן יאמר⁽⁶⁾ הודו ל"י, יודו ל"י⁽⁷⁾, הונה וריחם⁽⁸⁾. כלם עיקרם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות וי"ו⁽⁹⁾ במקומה⁽¹⁰⁾: וישתחוו⁽¹¹⁾. שתמלך עליהם: בני אביך. לפי שמארבע אמהות היו, אמר בני אביך, אבל כשבירך יצחק את יעקב כת⁽¹²⁾ בני אמן: 9. גור אריה יהודה. כמו⁽¹³⁾ והנה כפיד אריות. הנער קרוי גור כדכת⁽¹⁴⁾ בתוך כפידים רבתה גוריה. לפי שהוא קל וגיבור יותר מאריה וקן ממשיך את יהודה לגור אריות: מטרף בני עליה. את יהודה בני לאחר שעליה⁽¹⁵⁾ מלטרופ טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך, לא⁽¹⁶⁾ יבא איב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. בני כפילו של יהודה. והמפרשו במכירת יוסף⁽¹⁷⁾ לא ידע בשיטה של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל: 10. לא יסור שבט מיהודה. המלכות הניתן לו להשתחות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מורעו עד כי יבא יהודה שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה, שזה קרוב לשכם⁽¹⁸⁾. אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין: נולדו יקתה עמים. קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכת⁽¹⁹⁾ כי הוא רודה בכל עבר הנהר, נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכת⁽²⁰⁾ וילך רחבעם שכמה כי שכם בא כל ישראל להמליך אותו. ושכם אצל שילה כדכת⁽²¹⁾ ויאסוף יהושע זאת כל [שכט] ישראל שכמה וכל הפרשה, ולבסוף מפרש

(1) בן נסיתי להשלים החסרון שבכ"י. — (2) שמות טו, ד. — (3) שמואל ב' יא, כד (קר). — (4) יחזקאל יח, טז. — (5) ויקרא יט, לנ. — (6) ישעיה יב, ד ועוד במקומות רבים. — (7) תהלים קו, ח. טו. בא. לא. — (8) איכה ג, לב. — (9) בן הטיב להגיד בעל קרן שמואל במקום יוד שבכ"י, ועיין ספרי RSBM דף 32 הערה 1. — (10) ר' שלמה דובנא הסכים בביאורו לדברי הרשב"ם בדבר הוד. — (11) בן הביא גם למעלה במקום ישתחוו שבמקרא. — (12) כו, כט. — (13) שופטים יד, ה. — (14) יחזקאל יט, ב. — (15) בב"י בטעות: שעלה. — (16) בב"י: ולא. — (17) התרנומים ובראשית רבא ותנחומא ור"י. — (18) מלכים א' יב, א: דברי הימים ב' י, א. — (19) מלכים א' ה, ד. — (20) דברי הימים ב' י, א. ובמלכים א' יב, א לא נכתב שכמה כי אם וילך רחבעם שכם ונ"י. — (21) יהושע כד, א.

כל אילו הדברים היו לפני י"י בשילה⁽¹⁾ וגם בשופטים⁽²⁾ הנה חג י"י בשילה וגו' למסילה העולה [מ]בית אל שכמה וגו'. וגם בירמיה⁽³⁾ רבאו האנשים משכם [מסלול] ומשמרון. וקרקע חלקה היה בשכם כסב האלה אשר עם שכם הראויה להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן אשר בשילה הסמוך שם. ופשט זה תשובה למינין. שאין כתוב כי אם שילה שם העיר. שאין לנו במקרא⁽⁴⁾ ולא „שלו" כת' כאן כדברי העברים⁽⁵⁾ ולא שלח כדברי הנוצרים⁽⁶⁾. ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש, אבל חוסר הגדולה [לא] רצה לפרש⁽⁷⁾. אלא מכללו של מקרא אתה מדקדק שמסילה ואילך נתמעטה⁽⁸⁾: 11. אשרי לגפן עירדה. עיר בן אתונות צריך לקשור לגפן אחת להטעין מרוב ענבים. ולשורקה אחת בני אתוננו. כפל לשון כדכת' בשלמה⁽⁹⁾ וישראל ויהודה רבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו. כי משופע ביין היו⁽¹⁰⁾: כבם ביין לבושו. לאחר שבצרו הענבים ודורכין אותן בגיתות מתלכלכין בנדיהם בדריכת הינות. כדכת' ⁽¹¹⁾ מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בנת. וכת' שם וכל מלבושי אנאלתי. ואחר הדריכה שותים את היין. ולכך הוא אומר חכלילי עינים מיין. כדכת' ⁽¹²⁾ למי חכלילות עינים למאחרים על היין: סותה. לשון כגד: 12. חכלילי. אדמות עינים קרוי כן: ולכן שינים משתיית חלב. כדכת' ⁽¹³⁾ שתיתי ייני עם חלבי. וכן⁽¹⁴⁾ בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. וְלֵבָן כְּמוֹ לֵבָן. כשהוא דבוק יאמר וְלֵבָן. כמו מן חֶלְבִּי⁽¹⁵⁾ וחלב צאן: 13. לחוף ימים.

(1) כיון לדברי הכתוב יהושע כד, כי שכתוב שם אשר במקדש י"י. וכן מכאור בפענח הוא דפוס אמשטרדם דף כד ע"ב שהביא דברי רשב"ם בשני לשוני. וגם בעל קרן שמיאל פירש כן את דברי רשב"ם. — (2) שופטים כא, יט. — (3) ירמיה מא, ה. — (4) לפירושו *salut* על אמנות הנוצרים. עין ספרי RSBM דף 98. — (5) כדברי אנקלוס ורבנו סעדיה גרשון. עי' RSBM שם הערה 2. — (6) כי בהתקת לט"ן של הנוצרים המפורסמת (*Vulgata*) העתקה תיבת שילה *qui mittendus est*. עי' RSBM דף 61 הערה 2. והנוצרים הלכין אחרי ההתקתה ההוא ופירש שילה לשון שלח או משלח. — (7) בכ"י: להפרש. אבל מניקדת הוא להמחק. — (8) בספר נצחון הנקרא הישן אשר הדפוס חכם ניצחון *Wagen-seil* בספרו *Tela ignea* נמצא בדף 32 כלשון הזה „והי שמואל פירש שילה לשון מניחה והשקט כמו אויבה שלי כלומר כשיבא משיח יהיה שילה והשקט". ואם כן נראה שהוא ר' שמואל אחר ולא רשב"ם. — (9) לא נמצא פסוק כזה במקרא ואולי הטעות וכוונתו להרכיב ראש המקרא ממלכים א' ד, כ. עם אפצט מקרא אחר במלכים א' ה, ה. — (10) אולי צ"ל היה. כלומר שבט יהודה. — (11) ישעיה סג, ב. ג. — (12) משלי כג, כט. — (13) שיר השירים ה, א. — (14) ישעיה נה, א. — (15) דברים לב, יד.

שפת הים שהים חופף שם ומתחכך. ואם תאמר מה בצע מאחר ששפת הים גבוהה מאוד ואין יכולין לרדת שם לקנות סחורה. לכן הוא מפרש והוא לחוף אניות. במקום הנמל והשפה נמוכה ובאין האניות ובאין יושבי הארץ וקונים סחורה שבאניות: עד⁽¹⁾ צידון. שהוא מקום סחורה רבה כדכת'⁽²⁾ סוחר צידון ועובר ים מילאוך ביחזקאל⁽³⁾ ובישעיה כת'⁽⁴⁾ בוש' צידון כי אמר ים מעוז⁽⁵⁾ הים וגו' ולכן אמר משה⁽⁶⁾ „שמח וכולון בצאתך“ בים לסחורה: 14. יששכר חמור גרם. לא כובולון שהולך עם עוברי ימים לסחורה, אלא עובד אדמתו יהיה⁽⁷⁾ כחמור בעל איברים חזק מצוי בין המשפטים תחומי העיר לחרוש ולעבוד את האדמה. כדכת'⁽⁸⁾ ואשריכם זורעין על כל מים משלחי רגל השור והחמור, לחרוש ולזרוע. וכן אמר משה⁽⁹⁾ שמח וכולון בצאתך ויששכר כאהליך: 15. וירא יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים ואת הארץ כי נעמה ומצלחת כדכת'⁽¹⁰⁾ אל המנוחה ואל הנחלה, ויט שכמו לסבול על של מלכי ישראל, ויהי למס עובד לתת למלכים עשור תבואותיו כדכת'⁽¹¹⁾ ואת שדותיכם יעשור. והו עיקר הפשט. ובשורת עושר הוא לשבט יששכר: 16. דן ידין עמו. המפרשו על שמשון⁽¹²⁾ לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל. וכי יעקב בא להתנבאות על אדם אחד שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע? חלילה חלילה. אך על שבטו⁽¹³⁾ של דן נתנבא שהיה מאסף לכל המחנות וגם ביהושוע כת'⁽¹⁴⁾ והמאסף הולך אחר הארון. ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושוע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב הנחשלים אחריהם בדרך, ולהנקם מן האומות, כי גיבורים היו, לכך אמר יעקב דן ידין עמו, ינקם נקמת עמו כאחד⁽¹⁵⁾ כל שבטי ישראל היה נקם נקמתם ומשמדם מרודפיהם. כמו⁽¹⁶⁾ כי ידין י"י (את) עמי וגו' דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו.

(1) בספרים שלנו: על. וברוב ספרי הכותים גבוה: עד צידון. — (2) ישעיה כג, כז: סוחר צידון עובר ים מילאוך. — (3) טענת הוא, כי לא נמצא ביחזקאל כי אם בישעיה. ועיין ספרי RSBM דף 8: הערה 6. — (4) ישעיה כג, ד. — (5) בכי: מעון. — (6) דברים לג, יח. — (7) בכי: והיה. — (8) ישעיה לב, כ. — (9) דברים לג, יח. — (10) דברים יב, ט. — (11) הרכיב שמואל א' ח, יד. טו יחד. — (12) התרגומים ורשיי. — (13) בכי: שבתני. — (14) ביהושע ו, ט: אחרי הארון. — (15) בכי כאחת. — (16) דברים לב, לז. מ.

וכמו⁽¹⁾ ידן בנוים מלא נזיות מחץ ראש על ארץ רבה: 17. יהי שבטו של דן נחש עלי דרך, להרוג את האומות: ויפול רכבו. האויבים נופלים לפניו: 18. לישועתך דן קויתי יי. אני מקוה יי שישע אותך וישגבך על האומות: 19. גד גדוד ישראל יגודו אחריו כשידיו הולכים למלחמות יהושע וכדכת⁽²⁾ חלוצים תעברו לפני [אחי]כם. ובשוב⁽³⁾ גד מן המלחמה ישובו של גד אחר עקבן של ישראל. שכן דרך⁽⁴⁾ כשיוצאין למלחמה יוצאין תחילה ובחזרתם הם אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם: 20. מאשר שמנה לחמו. כי מאשר היו מביאין שמן זית ומטגנים מאכלם בשמן. וכן אמר משה⁽⁵⁾ [כרוך] מבנים אשר וגו', יברכוהו ישראל ויהי רצוי להם לפי שטובל בשמן רגלו: והוא יתן מעדני מלך. מס של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרי' במנחות⁽⁶⁾ אנפיקינו⁽⁷⁾ שמן זית שלא הביא שליש ולמה [סכין] אותו⁽⁸⁾ שמשיר את השער ומעדן את הבשר כמו⁽⁹⁾ היתה לי עדנה, בשר חלק: 21. אילה שלוחה. גבורים קלים כאילות כדכת⁽¹⁰⁾ וכצבאים בהרים למחר: הנותן אמרי שפר. בשוכם מן המלחמה ממחרים מתוך קלותם לבשר בשורות משופרות של נצחון המלחמה וכדכת⁽¹¹⁾ זבולן עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה, כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: 22. בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. הרי פסוק זה דוגמא⁽¹²⁾ לחצאים בראש המקרא [שאינו משלים דבורו בראש המקרא]⁽¹³⁾ אלא שמוזכר במי הוא מדבר וחוזר וכוּפֵּל חצי ראש המקרא ומסיים דבורו, כמו⁽¹⁴⁾ נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם, ⁽¹⁵⁾ כי הנה אויבך יי כי הנה אויבך יאבדו, ⁽¹⁶⁾ עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלוזו, ⁽¹⁷⁾ הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל

(1) תהלים קי, ו. — (2) דברים ג, יח. — (3) בכי' ובשובו. — (4) אולי חסרה כאן תיבת הנבזרים. — (5) דברים לג, כד. ונשאר מקום תיבת ברוך חסרה חלק בכי'. — (6) דף פו עא. — (7) *ἐλαίου* *δυσφάκινον* ובלא *un-* (Oel) aus reifen Oliven. — (8) בכי': ולמה אותם. והתיקון על פי הנמרא שם כבד נעשה ברפוס אמשטרדם משנת תפ"ט. — (9) יח, יב. — (10) בדברי הימים א' יב, ט; על ההרים. — (11) שופטים ה, יח. — (12) בכי': דוגמת. — (13) השלמתי החסרון על פי דברי רשבים בענין הזה לשמות טו, ו. והנה נקל לראות שנולדה ההשמטה משווי התיבות שבסוף (*ὁμοιοτέλεστον*). — (14) תהלים צג, ג. — (15) תהלים צב, י. — (16) תהלים צד, ג. — (17) קהלת א, ב.

הבל. (י) מינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב. אף כאן בן פורת יוסף. בן הפירה וגדל יוסף. ועל מה הוא גדל? בן פורת עלי עין. גדל ורבה על עין. להסתכל למעלה מן העין בקומתו וכיופיו: בנות מצרים צעדה כל אחת ואחת עלי שור. לשון ראייה. כפל לשון של עלי עין. כמו⁽²⁾ ומנבעות אשורנו. שהיו בנות מצרים צועדות והולכות לראותו כמו אשת פוטיפר וחבירותיה. ומתוך כך וימררוהו ורובו. מתוך שנתנה אשת פוטיפר עיניה בו השליכוהו בבית האסורים: 23. רבו כפל לשון של חצים שכפסוק כמו⁽³⁾ יסובו עלי⁽⁴⁾ רביו. חציו. ולכן הוא נדגש. אבל מגורת מריבה יאמר⁽⁵⁾ אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו. מן שב שבו. כן יאמר מן⁽⁶⁾ הרב רב עם ישראל. רבו. ומדמה הפסוק לשון הרע של [אשת] פוטיפר לחצים כדכתיב⁽⁷⁾ חץ שחוט לשונם מרמה דבר. וידרכו את לשונם קשתם שקר. ורבו מגורת רבב כמו סבו מן סבב. צהלי ורוני מן רנן. רבו שיטרוט⁽⁸⁾ ב"ל: 24. ותשב באיתן קשתו. הקשת החזק שקורין ארבלטרא⁽⁹⁾ מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פורקא⁽¹⁰⁾ והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאד מושך את חבל הקשת בורעיו ונכפפין זרעיו עד גופו ויורה החץ למרחוק. ואם הוא חלש אינו יכול למשוך החבל. וכן פירוש⁽¹²⁾ המקראות. מצרים ירו בו חצים ונתנוהו בבית הסוהר ועינו בכבל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת שלו היה

(1) שמות טו, ו. — (2) במדבר כנ, ט. — (3) איוב טז, יג. — (4) במדבר כ, יג. — (5) שופטים יא, כה. — (6) ירמיה טז, ז. — (7) ישעיה יב, ב. — (8) ישעיה יב, ו. — (9) ציל שיטרינט שהוא saeterent וכלא schossen. עיין ספרי RSBM דף 93 ס"מ 15. — ובבאיור ר' שלמה דובנא הנספח לתרגום האשכנזי של ר' משה מענדלסווארן וציל הובא הלעו הזה בשם רש"ם בלי פירוש המורגל כלשון אשכנזי בשם המתרגם ההוא אלא נוסף בשמו בשני חצאי מרובע, „וברש"ם כ"י אינטשיט"ט ש"י ונ"י". וההוספה הזאת יצאה בשגגה מדי החכם, כי ככ"י ההוא אשר הוא היום באוצר הספרים של בית מדרש הרבנים בעיר ברעסלויא ואשר אנכי משתמש בו להוציא את פירוש רש"ם נקי משגיאות המרפסים אשר קדמוני נמצא הלעו אשר הביא בתוך פירוש רש"י ולא בפירוש רש"ם. ולשונו: אינטנציוניר"ט ש"י. ואילי רמב"ם הוסיף הדברים בגליון רש"י שבדפוס התורה אשר לתרגומו דובנא ויחס הדברים בטעות לרש"ם. — והלעו ההוא שהביא אילי צריך להיות קינטנציוניר"ט ש"י כלומר contentionnèrent se ופיתרונו יבואר בעזר התיבות הנהוגות עיר היום contention וגם contentieux ויהיה, „עשו מריבה ביניהם." — (10) arbaletra וכלא Armbrust. עיין ספרי RSBM דף 93 ס"מ 16. — (11) furca או fourche וכלא gabelförmiges Holz. — (12) בב"י: פריש. וכן נכתב במקומות רבים. ובכתיבה הרגילה אצלו תקנתו כאן להקל על הקוראים.

חוק ואיתן משלהם ואסרם כדכת' (1) לאסור שריו בנפשו⁽²⁾: ויפוזו ורועי ידיו. נכפפו ורועיו במושכו חבל הקשת וזרק חיציו עליהם כי איש חוק היה למשוך קשת איתן שקורין פורקא וכן מצניו ורוע אצל דריכ' קשת. כדכת' (3) ונחתה [קשת] נחושה ורועותי, והוא לשון דריכת קשת. וכן (4) כי חיציק נחתו כי ותנחת עלי ידך: ויפוזו. נכפפו. כמו (5) ויהי דוד מפוז (6) ומכרכר. פיוזו בידים, כירכור ברגלים. ויפוזו מן פוז כמו יסוכו מן סכב: מידי אביר יעקב. על ידי הק' בא לו זה הנצחון והממשלה: אביר יעקב כפל לשון [של] רועה אבן ישראל וכן (7) אביר הרועי אשר לשאול. וגם הרועים קראו אבירים על שהבקרו והשוורים קראו אבירים כדכת' (8) עדת אבירים בעגלי עמים. וכן (9) סבכוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני. מידי אביר יעקב. מי גרם לך? הק' שהיה אביר יעקב. האלהים הרועה אותי עד היום הזה, שעל ידי גדולתך זן אותי במצרים. משם הק' גרם [לך] להיות רועה אבן ישראל, משפחת ישראל, שכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. אבן לשון אב ומשפחה. נ"ן יתירה כמו נ"ן של שגשג ועוררן ומ"ם של ריקם (10) ותהי הכנס: 25. מאל אביך בא לך כל זה. והוא יעזרך: ברכות תהום. שהתהום עולה ומשקה את הארץ: ברכות שדיים. שלא יהיו השדיים צומקים (11) ולא ימותו הילדים מחוסר חלב: ורחם. ואף בתוך הרחם לא ימות העובר. ולענין הקללה כתוב למפרע⁽¹²⁾. "תן להם רחם משכיל" ואפי' כשיגדלו יהיו ה"שדיים צומקים" (13). ולא זו אף זו: 26. ברכות אביך גברו על ברכות הורני. ברכות אביך יעקב שכירכני הק' כדכת' (14) והנה י"י נצב עליו וגו', גברו על ברכות הרים כדכת' שם (15) ופרצת ימה וקדמה וגו', נחלה טובה ובלא מצרים מעולה מכל הרי (16) עולם: עד סוף גבעות עולם. לשון (17) והתאוותם, (18) תתאו לבא חמת. וברכות משה מוכיחין על פסוק זה כי "הורי" לשון כפל של "גבעות עולם" דכת' שם (19) ומראש הררי קדם וממנר גבעות עולם: ואותן ברכות

(1) תהלים קה, כב. — (2) בכ"י: צריו בפשו. — (3) תהלים יח, לה. — (4) תהלים לח, ג. — (5) בשמיאל ב' ו, טז: ותרא את המלך דוד. — (6) בכ"י: מפני. עין ספרי RSBM דף 82 הערה 1. — (7) שמואל א' כא, ח. — (8) תהלים סח, לא. — (9) תהלים כב, יג. — (10) שמות ח, יג. יד. — (11) בכ"י: צמוקים. — (12) בהפוך הסדר. והמקרא בחושט ט, יד. — (13) בכ"י צמוקים גם כאן. והמקרא יובת. — (14) כח, יג. — (15) כח, יד. — (16) בכ"י: הרר. ואיל' ציל הררי כבדברים לז, טו. — (17) במדבר לד, יג. — (18) במדבר לד, ח. — (19) דברים לז, טו.

תהיינה לראש יוסף: נזיר אחיו. מלך על אחיו: 27 בנימין ואב יטרף. על שאול שהיה מלך ראשון נתנבא שפשט בכל סביבותיו בכל האומות וכת' שם⁽¹⁾ בכל אשר יפנה ירשיע, שחבל בכל האומות. וגם בנימין היה עם מלכי יהודה הצדיקים אשר גברו על האומות כדכת' באסא⁽²⁾ ובידושפט⁽³⁾ ובחזקיהו⁽⁴⁾: ולערב יחלק שלל. שכן מנהגו של זאב,⁽⁵⁾ זאב ערבות ישרדם,⁽⁶⁾ זאבי ערב לא גרמו לבקר: 28. אשר כבדכתו. העתיד לבא לו כמו שאמור למעלה⁽⁷⁾ אשר יקרא אתכם באחרית הימים: 30. לאחוות קבר ולא יוכלו לערער מלכותי: 33. ויאסוף רגליו. הבניסן במיטתו, כי עד עתה היה יושב כדכת'⁽⁸⁾ וישב על המיטה⁽⁹⁾ ויצא יוסף אותם מעם ברכיו. ולהגיד בא הכתוב⁽¹⁰⁾ חיבתו של יעקב שנתן הק' בו כח עד עת גויעה:

נ. 2. לחנוט. פתרונו לפי עניינו. ומנחם⁽¹¹⁾ פרשו מגורת⁽¹²⁾ חנשה פניה: 5. ואשובה. אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: 9. ויעל עמו. העלה יוסף עמו גם רכב וגו', כמו⁽¹³⁾ ויעל עולות, לשון מפעיל: 11. [וירא] יושב הארץ הכנעני. כלומר וירא הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא: 16. ויצונו אל יוסף לאמר. ויצונו לפני [הליכתם לשלוחים] צנועים⁽¹⁴⁾ לאמר אל יוסף: 20. אלהים חשבה לטובה. הק' גרם לכם ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכון הק': 28. גם בני מכיר. בניס שניים. ומכל מקום של אפרים פרו ורבו יותר כמו שאמר יעקב⁽¹⁵⁾ אחיו הקמן גידל ממנו: 24. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת והאלהים פקוד יפקוד וגו'. ופסוק שאחריו מוכיח שהשביעם להעלות⁽¹⁶⁾ עמהם⁽¹⁷⁾: 26. וישם. כמו וישם⁽¹⁸⁾. וכן⁽¹⁹⁾ ויקץ נח

(1) שמואל א' יד, מז. — (2) דברי הימים ב' יד, יא — יד, טו, ב. — (3) דה"י ב' יז, יז. — (4) נראה שרצה לומר שחיל בנימין ויהודה אחד, כנראה מהפסוקים הקודמים, והוא הבה את פלשתים וראה מפלת חיל סנחריב לשלול שלל ולבזז בו, ע' מלכים ב' יח, ח; יט, לה. — (5) ירמיה ה, ו. — (6) בכ"י כאובי ערב, והמקרא בצפניה נ, ג. — (7) בפסוק א. — (8) מח, ב. וכן כתב רשבים שם. — (9) מח, יב. — (10) בכ"י: ולהגיד כח הכתי. ואותיות דומות הסבו השגגה. עין RSBM דף 32 הערה 1. — (11) בערך חט I דף 91 בדפים פיליפאיוסקי. — (12) שיר השירים ב, י. — (13) ח, ב. — (14) אשר סודם הנאמנים אשר יחשו על הנסתרות. — (15) מח, יט. — (16) בכ"י: להעלות. — (17) כתב כן לפי שלא נתפרש בפסוק הוזה מה אמר להם. — (18) כן גם דעת ר' יונה אבן ננאה והביאי ראב"ע. — (19) ט, כד.

כמו ויוקץ. מן יושב⁽¹⁾ ויושב. מן יצא⁽²⁾ המצאים⁽³⁾ היא מצאת. מן ירד⁽⁴⁾ והורד המשכן: בארון. נקבר בארץ⁽⁵⁾:

(ד) כי עתידים היו להעלות⁽⁶⁾ בארון, כששבת מהם אף וחרון. ועברו ירדן בשמחה ורון, חבצלת השרון:

ונחסל ויחי. אשפוך את שיחי, להודי ושכחי, לאמץ את כחי, השב נידוחי. ואם אבד נצחי, מבמן גוחי, ירח ניווחי, מכור רק שלחי, דברים עד תומם:

הספר נחסל, מפי רב זמם, עד כי הוא סלסל, לחי' המרומם, איש ענו פסל, [מאכן דומם]:

ובראש אלה שמות, יסוד החוכמות⁽⁶⁾, לאוילים ראמות, את צור ראש אומות: ילביש מאמות, לו שארית חמות, יבנה הנשמות. חרושות כשדמות, יחיה⁽⁷⁾ מערמות עפר החומות, ואבנים שלימות, כולן מתאימות, כפרת אשמות נפשות הענומות, יבנה בחומות⁽⁸⁾, בחר ממקומות, ולו⁽⁹⁾ יעלו במות, חלבי הבהמות⁽¹⁰⁾:

(1) הביא דוגמא בסגנון ויושב שעליו הוא דן, ובאמת נמצא מבין הפעל והושקתם (ישעיה ה, ח) וגם תיפץ (שם מד, כו). ואין כוונתי על ויושב בשמות י, ח משרש שוב, ובעל קרן שמואל טעה בזה והניח בדבריו רשבים שוב במקום ישב. ואין ענין כאן לשרש שוב. (2) יחזקאל מו, ח. — (3) לח, כה. — (4) במדבר י, יז. — (5) בכ"י להעלות. — (6) כן הוא בכ"י, ונכתבה אות וי"ו לציין קמץ חטוף, והכתיבה הרגילה: החכמות. — (7) בכ"י בפסוק: יחיה. — (8) בכ"י במומות. — (9) בכ"י ולא. — (10) החרוים האלה מלאכת רוח הסופר המה. והוא נר בארץ נכריה ומתאוה לשוב אל ארץ מולדתו, ומה ישעה והוא איש עני ויושב במחשך מתחת לארץ והבור רק אין לחם ואין שמלה, אך על זאת יתפלל שישלח דברי רשבים כתובים עד סוף ספר דברים אל האיש הנדיב אשר צוה לכתבם, ונראה שבעת כלותו לכתוב פירוש ספר בראשית נגמרה תמונת שני הלוחות אשר צוה האיש הנדיב שהוא לעשותם מכלל יו"פ לתפארת ארון הקדש אשר בבית התפלה בעירו. או ראו הכל כי זמם וחשב מחשבות טובות לשלסל ולהדר תמונת הלוחות אשר פסל משה איש האלהים. ויתר דברי החרוים האלה והעתקתם אל לשון אשכנז כתבתי במכתב החדש (Monatsschrift) אשר הוציא לאור החכם ה' גרעץ בשנת 1880 מרף 285 והלאה.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il